Komáromi Tünde

Az ijedtség

Az itt olvasható dolgozat első három részét 1995-ben írtam szakdolgozatom egyik fejezeteként. Az volt a célom, hogy valamilyen konkrét téma révén a hiedelmek szerepét vizsgáljam a hétköznapi életben. Általában a betegségekről, de különösen az olyan betegségekről folytatott beszélgetések, amelyeket az emberek nem orvossal gyógyíttatnak, jónak bizonyultak erre a célra. A tünetek értelmezésekor, a gyógyító és/vagy a gyógymód megválasztásakor a szájhagyományban terjedő tudás aktivizálódik.

Szakdolgozatom írásakor három betegségkategóriát választottam ki elemzésre: az igézést, az ijedtséget és a rontást. Mindegyik esetében nagyon fontos a lélekre gyakorolt hatás és az ember társadalmi kapcsolatai. A rontás volt ezek közül a legösszetettebb jelenség, erről is írtam legtöbbet, és a rontásnak a román pap általi gyógyításáról[1]. Azóta már rájöttem, hogy az igézés[2] is a rontásnak egy formája. Megmaradt az ijedtség, mint külön kategória, ami a betegség képződésének egy másfajta módja.

A népi terminussal ijedtségként meghatározott kór egy lelki betegség, aminek enyhébb és súlyosabb esetei lehetnek. A betegséget egy trauma (megijedés, megirtózás) váltja ki, és amilyen sokféle módon traumatizálódhat a pszichológia tapasztalatai szerint egy ember, olyan sokféle oka lehet a népi elképzelésekben az ijedtségnek is.

Dolgozatomban ijedtséggel kapcsolatos beszélgetések hangszalagra felvett, majd lejegyzett szövegeit használom fel; a szövegtárban ezek a szövegek megtalálhatóak. Két aranyosszéki faluban (Szentmihályon és Várfalván) kérdeztem az embereket ijedtségről. Várfalváról kevesebb szövegem van, ezeket elsősorban érdekes különbségek leírásához használom fel.

A szakdolgozatom itt közölt részeihez hozzátoldtam egy-két lábjegyzetet, vagy fontosnak ítélt megjegyzést. A dolgozat most megírt részében olyan kérdésekre próbáltam figyelni, amelyek azóta vetődtek fel bennem az ijedtséggel kapcsolatban.

IJEDTSÉG ÉS ÓNÖNTÉSSEL VALÓ GYÓGYÍTÁSA SZENTMIHÁLYON

Az ijedtség Szentmihályon gyermekbetegség. Szórványosan előfordulhat fiatallal/felnőttel is.

Az ijedtség esetén előforduló tünetek a következőek: a gyermek általában nagyon ideges és nagyon fél mindentől, nem tud nyugodtan aludni, felriad, felsír álmából. Fontos járuléka ezen tüneteknek, hogy nem tudják, mitől van így a gyermek[3], mitől került ilyen állapotba. A tünetek besűrűsödése esetén

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

köztudomásúlag „ónját kell önteni” a betegnek. Az ónöntés műveletét a hagyomány szerint öntőasszony végzi. Az öt öntőasszony közül, akikről én információhoz jutottam, ma már egy sem él[4].

Az ónöntés célja kettős: megtudni, mitől ijedt meg a gyermek, és meggyógyítani a szertartás elvégzése és az előírások betartása által az ijedtségben szenvedőt. A gyógyítás folyamata az ón öntése után is folytatódik a víz megitatásával, az ón párna alá tevésével. Az ónöntést végezhették előre megbeszélt alkalommal, de sürgősség esetén akár éjszaka is. Általában az édesanya fordult az ismert, jóhírű öntőasszonyhoz, és megbeszélte vele a részleteket. Ha az öntőasszony ment a beteg gyermek családjához ónt önteni, csak a „munkaeszközöket” vitte magával, általában az olvasztókanalat, esetleg ónt/ólmot. Az anyának elő kellett készíteni a többi kelléket: egy szitát (rostát), egy ollót, valamint egy tálban (kb. egy liter, de több is lehet) vizet. Ezt a vizet különös gonddal kellett meríteni a kútból: úgy, hogy vissza ne ömöljön belőle, ezenkívül ebből a veder vízből nem ihattak (érintetlen kellett hogy legyen). Esetleg korán reggel kellett hozni a kútról. Az ónöntéshez ezenkívül egy olyan (esetleg fehér) kendőre vagy kabátra volt szükség, amiben legutoljára templomban volt valaki a családból, vagy úrvacsorát vett vele. N.P. volt felesége (R. néni) otthon mindig férje tenplombajáró kabátjában öntött ónt, másoknál általában családbeliével.

A rítus leírása. A gyermeket leültetik egy székre a tűzhely közelébe és letakarják az előkészített kendővel/kabáttal. Feje fölött a rostában (az esetleg benne levő ollón, kenyeren, són kívül) tartják a vizes tálat[5], az öntőasszony (állítólag) imádságot[6] mondva evőkanálban melegíti a gázláng fölött vagy kályhában az ónt. A felhevített folyékony ónt hirtelen a tál hideg vízbe önti a gyermek feje fölött; az ón ilyenkor hangosan szól *(„Akkorát lőttek az ónok!”[7])*, s valamilyen formát vesz fel a vízben. Ezt a formát az öntőasszony megnézi, és nagy gyakorlottsággal, határozottan megmondja, hogy mit ábrázol: attól ijedt meg a gyermek. A családot erről általában meg is győzi. Az akkor már „felfedett” gyermek szintén megnézi az ónt, bizonyosságot szerez ijedtsége okáról. Általában igényli az ón megtapogatását. Ezt az eljárást háromszor kell elvégezni, így a két ezután következő napon megismétlik. Az ónos vizet[8] mindig megtartják, a gyermeknek ebből kell innia, és ennivalóját is ebből főzik. Felnőttnek nem kell ebből a vízből főzni, csupán innia kell belőle. K. J. szerint a vízbe a szertartás előtt szenet is kell tenni.

A vízben kialakuló ónformák általában azt ábrázolják, amitől a gyermek megijedt, vagy annak egy részét. A gyermek álmában is megijedhet, ilyenkor általában hanghatás éri (pl. P.E. kislányát P.E.). Az ón ilyen esetben a hang forrásának formáját mutatja szintén egészben vagy részlegesen. Ónöntés után a gyermek meggyógyul; nyugodt lesz, többet nem sír fel álmából. *(„Kiment az ijedtség az emberből[9] – meggyógyult.”)*

A faluban több öntőasszony volt egyszerre, mindeniküknek megvolt a maga körzete. Egyes öntőasszonyok hatóköre Tordára is kiterjedt (pl. N.P.

feleségéé). P.E. szerint N.P. feleségének halála után nincs önöntő a faluban. Ő viszont előzetes megfigyelései alapján végzett önöntést családi körben.

Az önöntés tudományának eredetéről csupán N.P. felesége esetében szerezhettem információkat: férje szerint a többi vénasszonytól, menye szerint egy fehér hajú öregembertől álmában[10], szomszédasszonya, P.E. szerint édesanyjától tanulta.

Önöntés közben a gyermek soha sincs magára hagyva. Édesanyja vagy az egész család mellette áll. A szertartás titokzatos és fennkölt hangulatú. Az öntőasszony tudomásom szerint sohasem fizetség ellenében segít.

AZ IJEDTSÉG JELENSÉGE

Ebben a részben elsősorban azt veszem számba, hogy mit írtak a magyar hiedelemkutatásban és etnomedicinában az ijedtségről. Az ólómöntés művelete kapcsán egy pár mondat erejéig a lehetséges alkímiai jelentőségre is reflektálok.

Az ijedés mint népi kórok a legváltozatosabb betegségek okozója lehet. Az Oláh Andor[11] szerinti klasszifikációban a lelki-szellemi kórokok közé sorolható, akárcsak az igézés, de míg az a negyedik helyen áll gyakorisági szempontból, „az ijedés (…) vetekedik a bánattal az első helyért”[12]. A leggyakoribb gyermekbetegség[13]; ritkábban felnőtteknél is előfordulhat, Vajkai[14] szerint ők általában halottól ijednek meg[15]. Ezt az állítást saját gyűjtéseim alátámasztják; tapasztalataim szerint a felnőttek a holttesttől magától vagy visszajáró szellemétől ijednek meg, s ez az ijedtség krónikus félelemmé alakulhat. Oláh Andor szerint „a lidércnyomás, boszorkánynyomás sem más, mint éjszakai rohamokban jelentkező szorongásos neurózis: a nép betegségleírásaiban a félelem, a szorongás a vezető tünet. Kivetíti magából (projiciálja) és megszemélyesíti (perszonifikálja) szorongását: *»A mejjemen ült valaki. Egy fekete alak ott ült rajtam. Rajtam ült valaki. Vagy a derekamon ült, vagy a számat fogta be«*”[16].

A gyermek ijedtségének hátterében elméletileg bármilyen kép és/vagy hanghatás állhat, ezektől egyaránt megijedhet éber és alvó állapotában (álmában). A gyermekkori ijedtségről Vasas Samu[17] ezt írja: „Leggyakoribb és ugyanakkor a legkínzóbb gyermekkori pszichotikus bántalom, amely majdnem minden kiskorú életében előfordul. Nem egy esetben kihat az ifjú további magatartására, és gátlásos viselkedést idéz elő emberrel, állattal vagy különböző jelenségekkel szemben. Talán ezzel magyarázható a sokszor naiv, de mentőkész igyekezet, amellyel az ijedt személy környezete próbálja visszaadni annak lelki egyensúlyát, törekszik elhitetni vele, hogy nincs mitől félnie vagy tartania.”

Az ijedés fogalomkörébe tartoznak mindazok a betegségek, amelyeket súlyos vagy kevésbé súlyos trauma (valamitől való megijedés) okozott és valamilyen neurózist vagy súlyosabb idegrendszeri megbetegedést okoztak.

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

Hellyel-közzel másfajta károsodások is előfordulhatnak ijedtség folytán, így például megőszülés, beszédzavar. A népi diagnosztizálás során – úgy látom – a súlyosabb idegrendszeri perturbációk kaptak különálló megnevezést: az elmebaj és a leggyakrabban idesorolt „ijedtségmegbetegedés", az epilepszia. Különféle vidékeken különböző módon nevezik meg, de hasonló módon írják le ezt a betegséget. Előforduló elnevezései: frász[18], nyavalya, nyavalyatörés, szívbaj, szívroham. Az epilepsziáról már Ipolyi[19] is ír, *nyavalya* címszó alatt: „…hasonlóan a fentebbi fenéhez, kettős (jelentéskörű), egy általánosabb rossztulajdonság név, és ismét különös betegségi elnevezéskint jön elő… nyavalyatörés = morbus sacer, caducus epilepsia." A népi leírásbeli tünetek (rángatózik, „hányja a hab" stb.) epilepsziára utalnak[20], az említett népi megnevezéseket Oláh Andor is az epilepszia (orvosi fogalom) szinonimáinak tekinti[21]. Az összes valószínű megbetegedést nem sorolhattam fel, hiszen ijedés folytán a néphit szerint „minden" előfordulhat[22].

Az ijedés okozta betegségek gyógymódjai közül a legáltalánosabban elterjedtek az önöntés (vagy viaszöntés) és füstölés az ijesztő személy/állat hajának vagy szőrének égetése által. Ezeken kívül számos, egzotikumnak számító gyógymód fordul elő. Annak érdekében, hogy az ijedtség gyógymódjairól lehetőségemhez képest átfogó képet is nyújtsak, a szakirodalom valamint gyűjtések alapján összefoglalom az ismert gyógymódokat. Részletekbe menően azonban az önöntés módszerével és pszichoterápiás lehetőségeivel fogok foglalkozni. A szakirodalmi adatokat nem történeti sorrendben veszem számba, hanem betegség, illetve gyógymódok szerint csoportosítva.

Az ijedtség gyógyítására alkalmas „irracionális gyógymódokat" a legnagyobb változatosságban Dömötör Tekla[23] közli a Szolnok megyei néprajzi atlasz szerint, amelynek adatait Csalog Zsolt és Pócs Éva kérdőíve alapján gyűjtötték. A felsorolt gyógymódok a következők:

„a) orrának húzogatásával;

b) ólom, viasz öntésével;

c) víz, kenyérmosóvíz, alkörmös, tej, ecet, rettegőfű főzete, tejbe áztatott, porrátört csikólép, vízbe áztatott vakondszív; pálinkába áztatott sátánfű, jeruzsálemi balzsamolaj, disznóválu alatt talált férgekre öntött víz stb. itatásával;

d) koponyából, gyermekkoponyából való itatással;

e) az ólomöntés kijelölte ember hajával, szőrével való füstöléssel;

f) szenesvízzel, szenteltvízzel való mosdatással, locsolással, langyos vízzel való kenegetéssel, talpának kendermagfőzettel való kenegetésével;

g) kendermagfőzettel való gőzöléssel;

h) küszöbről felvett por vagy só köldökre, tapra, feje lágyára hintéssel;

i) szentelt gyertya, ólom, viasz stb. nyakba akasztásával stb."[24]

Dömötör Tekla véleménye szerint ezen változatos gyógymódok közül mindig azt használták, amihez volt hozzávaló a háznál; csikólép nem akadt bárhol, ám az önöntés egyszerűen elvégezhető és nem is ártalmas módszer.

Hasonlóképpen összefoglaló jellegű leírását adja Vasas Samu[25] a félelem, ijedtség Kalotaszegen előforduló gyógymódjainak. Az általa leírt módszerek: hideg víz itatása az ijedt gyermekkel[26]; az ijesztő ember leköpése (rögtön); ha ismeretlen az ijesztő, önöntés kilétének megtudakolására, amely itt a nagycsaládon belül történik, és nagyanya vagy anya végzi; az önöntést rontásűző füstölés követi az ijesztő személy vagy állat szőrének (vagy a halott valamilyen tartozékának) égetésével. Ha az ijedtség oka ismeretlen, a füstölést somkóró ágával és virágával vagy köménnyel végezték. A századfordulón még előfordult, hogy jelképesen újrarendezték az olyan halott temetését, akitől valaki az eddig ismertetett módszerek által gyógyíthatatlanul ijedt meg.

Füstölésre vonatkozó adatokra még Szendrey Ákos gyűjtésében[27], valamint Kiss Lajosnál[28] akadtam: „Ha meg van rontva a gyermek, sokat sír, éjjel nem alszik, baja van. Elmegy az anyja az illetőhöz, hogy adjon a hajából és akkor aztat a gyermeket parázs fölé tartják, haját a parázsra teszik, és a gyermeket rostán keresztül füstölik meg, hogy átjárja és nem lesz a gyermeknek semmi baja. A rostát a parázs fölé tartják és a gyermek a rostában van”[29].

A betegség itt is ijedtség-féle, amint a tünetek mutatják. Úgy látszik, rontásként való felfogásával jár együtt a füstölés, mint tisztító (purifikáló) gyógymód. A füstölés egyébként más gyógymódokkal, eljárásokkal is együttjárhat, vagy a gyógyítóaktusok zárómozzanatát is képezheti (ugyancsak megtisztító momentumként). A rostán keresztül való füstölés talán kapcsolatba hozható a rostán keresztüli önöntéssel, amelyről a későbbiekben még szó lesz.

Kiss Lajosnál[30] nyavalyatörős gyógyításánál fordul elő gyógynövényekkel (varázserejű növények) való füstölésszerű eljárás, amely az „égi tüzes szentökhöz” való könyörgéssel párosítva jelenik meg: „Az égi tüzes szentökhöz, Durcás, Brúgós, Inácskihoz köll könyörögni, hogy tisztítsák a habtól szögénynek a száját. Közben szárított levendulát, pézsmát, zsályát, mályvát köll szalmacsóvába csavarni, ezt egy éjjeliedényben a küszöbön meggyújtani. Ha kifele viszi a szél, biztos a gyógyulás, ha befelé: nincs segítség, vége.”

A gyógyításban itt a könyörgés, a szó varázserejére tevődik a hangsúly; az éjjeliedény valószínűleg gonoszt-elrettentő szerepet tölt be, így az igézésről szóló fejezetben említett elrettentő eljárások, tárgyak analógiájaként fogható fel (meztelen fenék, fallosz, fallikus tárgy). A füst elszállásának iránya jóslásra alkalmatos e hit szerint: a kifele szálló füst mint gyógyulást jelző kapcsolatba hozható a ólmos víz (és szenesvíz) kapufélfa mellé való öntésével (kívülről), melynek hátterében a betegség eltávolításának szándé-

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

ka/óhaja áll. De ennél közelebbi asszociáció is lelhető, ugyanis a köznyelv szerint gyógyuláskor a betegség 'elszáll'.

Kiss Lajos[31] még egy érdekes gyógyító eljárást említ: eszerint a ráolvasó-asszony úgy gyógyíthatja az ijedtséggel járó görcsöket, ha kezét a gyermek fejelágyára téve a Miatyánkot visszafelé mondja.

Az említett ijedtséggyógyító módszerek túlnyomórészt mágikus eljárásokat tartalmaznak. A szertartás megteremti azt a keretet, amelyen belül az eszközök már nem hétköznapi jelentésükkel vesznek részt. A felhasznált tárgyaknak is lehet jelentéstöbblete, az anyagok pedig általában „prima matériák" (alapelemek). A gyógyító folyamatban különös együttesben (és kontextusban) jelennek meg a dolgok, amitől titokzatos aurával telítődnek. A nehezen hozzáférhető kellékek, mint a vakondszív vagy csikólép, megszerzésük és preparálásuk nehézségei által növelik a beléjük vetett hitet, s ez által hatékonyságukat. Az olyan módszernek, mint a koponyából való itatás talán csak az lehet a célja, hogy láttassa: ezt is túl kell élni (trauma eredményének újabb traumával való semlegesítése).[32]

ÓNÖNTÉS, ÓLOMÖNTÉS

Kettős funkciójú szertartás: egyik célja az, hogy az ijedés okozóját felfedjék, a másik pedig, hogy az ijedt embert meggyógyítsák[33]. Úgy tűnik, előzetesen az ón- vagy ólomöntés csupán az első célt szolgálta, s mint ilyen, rokonságban állhatott egy szilveszteri jósló eljárással[34]. Az ijedtség kezelésében így csupán egy mozzanatot jelenthetett, úgy mint például Vasas Samunál, Szendrey Ákosnál vagy az általam gyűjtött várfalvi esetben[35].

Valószínűleg az ónöntés egyre szertartásosabbá válása együtt járt gyógyító eljárássá való alakulásával; a cselekmények súlyának növelésével, a sok kötöttség, előírás betartásával (pl. számokra, színekre vonatkozó), elmélyítődött a folyamat misztériuma, alkalmassá vált különféle egyéni jelentéstulajdonítások, értelmezések befogadására, melyek a beteg családját és magát a beteget segítik abban, hogy a módszer siker-lehetőségében hinni tudjon.

Az öntésről nem lehet kideríteni, hogy eredetileg mivel végezték, ónnal-e vagy ólommal. A fémekkel kapcsolatos értelmezéseket pusztán mint lehetséges megközelítési módokat vázolom fel. Az alkímiai hagyomány az ólmot a Szaturnusszal kapcsolja össze. Az asztrológia szerint a Szaturnusznak gonosztevő, káros hatásai vannak, „tsupa betegséget okoz és elhalálozást". A Szaturnusz köti az emberi testben a csontokat és negatív hatásának tulajdoníthatóak a hosszadalmas betegségek[36].

Maga az öntés folyamata (rítusa) légkörében alkímiai. Nem csupán a Hoppál által említett tűz-víz/forró-hideg találkozása által, de az eljárás során a forró, kaotikus ólomolvadék is letisztul, formátlanságából forma lesz. A megijedt ember számára kézzelfoghatóvá válik a benne lejátszódott folyamat analógiája. Talán ez is egyik lényeges momentuma a gyógyításnak:

meglátni, felismerni, hogy mi történt, feldolgozhatóvá tenni az ijedtséget, azt láttatni, hogy csak egy kutya, csak egy ember stb. az ok, semmi különös.

Abból a szempontból, hogy adott helyzetben, adott gyógyító-beteg kapcsolatban és adott gyógyítási folyamatban milyen jelentéssel tud töltődni, s így milyen mértékben szolgálhatja a gyógyulást, az összes többi jelentése teljesen fölösleges. Vagyis csak az újra megjelenő elem, és az újra ott lévő jelentés a fontos. Azt hiszem, az a tény, hogy az ólom mint elem milyen kapcsolatban áll a Szaturnusszal egy bonyolult megfeleltetési rendszerben[37], valamint az a tény, hogy Ekkehart mester (kb. 1260–1329.) szerint a Szaturnusz „az első csillag, az angyali makulátlanná tisztító", nem feltétlenül releváns tény egy hétköznapi gyógyító folyamatban (mert nem is közismert). Eme kultúrtörténeti információknál a népi gyógyászathoz talán még a bánat, az ijedés (lelki teher) nehézsége és az ólom súlya közti asszociáció-lehetőségek is közelebb állnak.

Viszont: az ólom és az ón puha, nem nemes fémek, melyek színe megközelítőleg hasonló: az ólom szürke, az ón ezüstfehér. Hasonló tulajdonságaikkal magyarázható összetévesztésük nagy százaléka, puhaságukkal, alacsony olvadáspontjukkal pedig az, hogy miért használják éppen ezeket a fémeket ilyen célra: könnyen olvaszthatóak – nem beszélve az egyes vidékeken használt viaszról.[38] Egyébként leggyakrabban ólmot használnak, mert az ón ritkább. A felhasznált anyagtól függetlenül általában az ónöntés kifejezést használják.

Az a tény, hogy gyermekeknél az öntés gyakori, azt bizonyítja, hogy sok gyermekbetegséget magyaráznak ijedtséggel. Ez a gyakoriság magyarázza talán, hogy sok helyen specialistája van az öntésnek: az öntőasszony[39].

Várfalván egy „hótkoras" gyermek esetében, akit *„tizenkétszer ért(e) el a frász"*, az ónöntést divinációs eljárásként használták[40]. A járai román pap miséje közben a gyermekből eltávozott a „rossz" ürülék formájában, a gyermek meggyógyult, *„de nem tudták, hogy a gyermek mitől ijedett meg"*, ezért ónt öntöttek neki[41]. Az ónöntés ebben az esetben a cseberbenézéssel összefonódva jelenik meg, ami Aranyosszéken is jól ismert módja a tolvaj felfedésének. A cseberbenézés elemei közül a következőek jelennek meg ennél az ónöntésnél: a kilenc kicsi leány, a cseber vízben a gyűrű, só, fokhagyma a gonosz erők távoltartására, és a leánykákat letakarják, akárcsak a cseberbenézés esetében. Az ónt az így előkészített cseberbe öntötték. Ebben az esetben az ónöntés csupán azt a célt szolgálta, hogy megmutassa kiömlő formája által, mitől ijedt meg a gyermek, tehát csak a divinációs módszer része. A gyógyítást ebben az esetben román pap végezte. Ő űzte ki a gyermekből a rosszat.. A betegséget ebben az esetben nem csupán ijedtség, hanem *megszállottság* is. Az elbeszélésből kiderül, hogy a gyermek, húsz éves korában meghalt, de ezt nem tekintették régi betegsége következményének. Halálának okaként az egy héttel azelőtt megivott *„háram csupor hideg vizet"* fogadták el, ami számomra abszurdnak tűnik.

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

Az ón-, ólomöntésnek a magyar nyelvterületen különféle módjai találhatóak meg. Szendrey Ákos leírásában olyan adat is található, amely szerint az ólomöntést a gyermek hasa fölött végzik: „A gyermeket letakarják lepedővel és a hasára teszik a lavort és abba öntik bele az ólmot, amilyen alakot mutat, olyan rontotta meg a gyermeket. Meg van ijedve. A vízben megmosdatják a gyermek arcát, fejit”[42].

Az ijedtség itt a rontással tevődik egymásra, az átfedés viszont az igézés jelenségével és gyógymódjaival (szenesvíz, füstölés) is történhetik[43]. Ezenkívül az ólmos vízből szoktak szenes vizet is csinálni[44].

Diószegi Vilmos több megyében (pl. Vas, Somogy, Sopron, Zala, Baranya, Veszprém, Csík) végzett ijedtségre vonatkozó gyűjtést is. Lovászpatonán (Veszprém megye) a gyermeket karácsonyi abrosszal takarták le, afölött öntötte az olvasztott ólmot az öntőasszony rostán keresztül a vízbe. „Nyavalyatörés” ellen használták[45]. Kilyénfalván (Csík megye) ha meg van ijedve a gyermek, az öntőasszony feje, szíve és lába felett háromszor ónt önt („megöntöm a szüvit”): „Veszi az ónt, akkor beleteszi egy kanálba, vagy kis serpenyőbe, a szén közé tartja, közben a tányérba vizet tölt: olyan vizet, amit korán reggel a patakból visszafelé merített ki napfölkelte előtt, nem beszél akkor senkivel, vagy kútból merít. A kicsi ül, lefedem lepedővel, a tányért a feje fölé teszem, és az ónt beleöntöm. Ha vékony kis ágak jönnek ki az ónból: ezek tövisek, amik a szivit szúrták, bika, kutya és más is jön ki, amitől megijedt a gyermek. Az ónt visszateszi az edénybe, az megint megolvad, most a szíve táján önti. A harmadik a lábánál van. Az ólmot kis rongyba teszi a feje alá. A vízből iszik háromszor egy-egy cseppet, a többivel megmossák a fejét, karját, mellit, a többi vizet kiöntik a kapu sarkára, hogy a betegség menjen ki”[46].

A kezdetlen víz[47] motívuma még Somogy megyei horvát nőtől való gyűjtésében, valamint szlavóniai gyűjtésében fordul elő viaszöntés esetében. Az utóbbi esetben ijedtség esetén hétszer öntenek viaszt az ember feje fölött. Olvasztása közben Miatyánkat, Üdvözlégyet kell mondani[48]. A horvát nő esetében azért öntöttek viaszt, hogy megrontóját felfedjék. A viaszt cserépfazékba öntik, fölötte keresztbe van téve két „söprű botocska”. Feje fölött öntik háromszor. A vízből innia kell, a viaszformákat feje alá teszi, két éjszaka után eldobja.

Róheim *Adalékok a finnugorság varázserő-fogalmához*[49] című tanulmányában azt állítja, hogy az érintetlen víz bűvös ereje általános európai képzet. Az ilyen vizet általában éjszaka és legfőképpen éjfélkor merítették. Az éjfélkor csendben merített víz bűvös erejébe vetett hit Németországban már a középkorban általánosan ismert volt. Szíriából már Kr. előtt 387-ből van rá adat[50].

A fent említett kilyénfalvi adatban utalás található a víz patakból való merítésének irányára. Róheim a mágikus cselekedetek irányát vizsgálva megállapítja, hogy az európai folklórban a nappályával megegyező irány a

szent cselekedetek iránya, az ellenkező pedig a rontásé. A visszafelé merített víz ilyenformán a rontásnak tulajdonítható.

Az ónöntésnél is megjelennek helyenként adatok a vízbe helyezendő tárgyakról: ezüstdarabka, aranygyűrű, pénz, só, kenyér. Ezekkel a vízből eredő baj ellen védekeznek[51].

A rokon népeknél fellelhető a víz urának hozott áldozat rítusa, amelyet a javas a víz erejének elnyerése érdekében végez ezüst vagy ón által, az ezüstszakállú víz urának: „A kuruzslásnál igen hatásos szer a »veden väki« vagy »veden voina«, a víz ereje. A javas éjszaka – éjfél a legerősebb idő – odamegy a tóhoz vagy a forráshoz, ahol a vizet először fel kell keltenie, mégpedig úgy, hogy egy pálcával kavarja vagy megcsapdossa, néha még keresztet is vet rá. Egyszersmind ezüst vagy ón áldozatot hoz”[52].

Az általam tanulmányozott gyűjtések alapján arra lehet következtetni, hogy az ijedtség elleni öntést egyaránt végezhetik viasszal, ónnal vagy ólommal. A terminológiában legsűrűbben az ónöntés kifejezés fordul elő, ennek oka esetleg a szó rövidebb volta lehet, hiszen általában ólmot használnak az öntéshez.[53]

A viaszöntés lehet, hogy szláv hatásra terjedt el, ám ilyen kis méretű kutatás után ez elhamarkodott következtetés volna. Az ijedtséget mint betegséget sok helyen rontásként fogják fel, az öntés az ijedtség okának, illetve a rontás okának felderítésére történik. A műveletet leggyakrabban háromszor ismétlik. A rítus struktúrája nagyon hasonló vagy analóg elemekből építkezik. Állandónak mondható az ón/ólom/viasz, olvasztó kanál vagy lábas, a tál víz, a lepedő vagy kendő, amivel a beteget letakarják. A vízből általában iznak, esetleg mosdatás is történik vele.

Az ijedtségnek a humorális patológia[54] hatáskörébe tartozó része az ólmos víz megitatása. Van egy másik (Szentmihályon is alkalmazott) ugyanide tartozó gyógymód is: méz etetése az ijedt emberrel. Az „ijjedezésnek” ilyen úton való gyógyítását már Pápai Páriz Ferenc is említi: „Adgy szín mézet neki, hogy jótskán nyalogasson, alá-felé hajttya a nyavalyának okát”[55]. A méz a népi gyógyászatban panaceaként[56] van számontartva, ami talán nem független attól, hogy az alkímiában az életöröm, életösztön szimbóluma[57]. Pontosan azt jelképezi tehát, amire az embernek félelmei, traumái túllépéséhez szüksége van.

A kiöntött forma párna alatt tartása jelképes cselekedet, mintegy az ijedtség okozójának fogvatartását, újabb ijedtség megakadályozását jelenti. A vele való alvás a félelem legyőzésére szolgál. Diószegi kilyénfalvi adatában az öntés három testtájon való elvégzése olyan sorrendben szerepel: fej – szív – láb, amely értelmezhető a baj fokozatos, testből való kiűzésének irányaként, s így az ónöntés folyamata az ijedtség elűzésének folyamata is. Jelzésértékű az is, hogy az ijedt ember szívét önti meg: mintegy az ijedtség lokalizációjaként.

Hoppál Mihály szerint az ón/ólom/viaszöntés alapját az alakanalógia elve képezi: hasonló hasonlóval gyógyítható[58]. Ugyancsak szerinte az öntés-

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

ben felhasznált rosta a sámándob maradványa. Az ima, a mágikus erejű szó hatékonyságát emeli még ki, idézve egy zselici öntőasszony következő kijelentését: „Az öntés imádság, nagy ereje van annak”[59]. Azt hiszem, itt olyan énekelt imádságról van szó, amilyenről Erdélyi Zsuzsanna ír[60]. Ezt az öntőasszony néha révült állapotban énekelte/dallamosan mondta, éneklés által bájolt. Párhuzamként Erdélyi Zsuzsanna a Kalevalát említi, ahol szerinte a dalolás valójában varázslatot jelent. Hasonló öntőimádság az is, amelyben a „Damion” szó jelenik meg, ami Pais Dezső szerint betegségdémont jelöl, a daimonion torzulása. Az ijedtség démonának elűzése Jézus idézésének segítségével történik:

„Szent Fiad! távoztasson el a nyavalákot,
Hogy mög ne akadhasson se húsába,
Se csontjába,
Semmiféle tetemeibe mög ne akadhasson.
Damion[61]!”

Erdélyi Zsuzsanna gyűjtései szerint az ilyen öntőimádságokkal való gyógyítás használ az olyan „lelkibetegöknek”, akik azt tartották magukról, hogy ők hiába mennek orvoshoz[62]. A gyógyulás minden valószínűség szerint azzal magyarázható, hogy míg az öntőasszonyban igen, az orvosban nem bíztak meg.

A népi gyógyítás módszerei a vallásos hitre is alapoznak. Így ezek a módszerek jóval hatásosabbak lehetnek a hívő ember esetében. Az önöntés rítusában jelentkező templomi ruha és az imádkozás a szentség jelenléte által Isten segítő jóindulatát próbálja elnyerni a gyógyítófolyamat számára.

Az önöntés nem más, mint a lelki sérülés szimbolikus úton való meggyógyítása. Általa el lehet kerülni az orvoshozmenést, ami ezen a kultúrán belül kényelmetlen. Az orvossal szembeni általános idegenségen kívül itt feltűnik a pszichiátriával szembeni ellenérzés, és joggal. A pszichiátriai kezelés elmarasztalható voltát tetőzi az a köztudatban élő előítélet, miszerint a pszichiátriai kezelést igénylő ember már nem teljesértékű. Ha a család az ilyen jellegű problémával orvoshoz fordulna, nagy valószínűséggel megbélyegezné a gyermeket egész életére. A tünet ijedtségként való azonosítása és a falusi specialistához fordulás sok feszültségtől és kínos érzéstől menti meg a családot, ezáltal a gyógyulás esélyeit is növelve. A népi specialista vagy román pap által gyógyítható pszichés bántalom a faluban ideiglenes problémaként van kezelve. Sok zavarról, betegségről az az általános vélemény, hogy a gyermek „kinövi”. A gyógyulás folyamatában a család, a közösség mellette áll[63].

EGY ELBESZÉLÉS ÖSSZEFUTÓ ÖSVÉNYEI

Dolgozatomnak ebben a részében egy felnőttkori ijedtség-esettel szeretnék foglalkozni. A régi gyűjtéseket újraolvasva fennakadtam egy akkor jelentéktelennek, inkoherensnek ítélt elbeszélésen. Erről szeretnék most néhány gondolatot megfogalmazni.

Az elbeszélés egy 65 éves asszony, Sz.G. 'megirtózásának' történetét tartalmazza. Az asszonynak van két lánytestvére; amikor elmeséli a történetet, minketten jelen vannak, át-átveszik az elbeszélés fonalát, megerősítenek egy-egy részletet, őrködnek a jól ismert történet elbeszélése fölött.

Egy reggel az Aranyos folyó partján egy falubeli férfi vízbefúlt hivatásos katonát vett észre, később kiderült, hogy tiszt volt. Szóltak a közelben lévő járőrnek, aki kivizsgálóbizottság után üzent. Hamarosan megérkeztek, a halottat kiemelték a vízből, és rátették egy hordágyra. A tisztet az elbeszélés szerint árulás gyanúja miatt megkínozták, a kezeit megégették, majd hasrafektették az Aranyosba, ahol megfulladt. Megállapították, hogy reggel négy körül fulladhatott a vízbe, mert négykor állt meg az órája. Egy férfi vizet öntött egy vödörrel a halott arcára, hogy az iszaptól megtisztuljon, közben nagyon reszketett a keze. Az összegyűlt emberek nevettek rajta és ugratták, hogy vigyázzon, mert megfogja a halott. Az asszony mindezt végignézte és nagy hatást tett rá a látvány. A halott képétől nem tudott szabadulni, minden éjszaka látta a férfit, és emiatt nem tudott aludni. Valószínűleg több falubelinek is elmesélte, és azt tanácsolták neki, hogy keresse meg a román papot segítségért. Elment a falubeli paphoz, és elmondta neki, hogy hogy járt. A pap megkérdezte, hogy volt-e valami köze a tiszthez, és ő mondta, hogy nem volt. Kérésére a pap 'csinált három szolgálatot', és azt tanácsolta, hogy imádkozzon otthon, és ne gondoljon a tisztre. Az egyik testvér szerint a pap az asszonyt letérdeltette, letakarta (hiányzik az elbeszélésből, hogy mivel), fejére tette a kezét, majd kérte, hogy álljon fel, és hazaküldte. Azt tanácsolta neki, hogy menjen vissza még egyszer, és amikor másodszor is elment, a pap újra azt mondta, hogy ha azután is látja a halott tisztet, akkor még egyszer menjen vissza hozzá. A pap imádkozott érte, és ő megszabadult. Egy éjjel azt hallotta, hogy az út közepén *„kocogós trappban mentek valami lovak”*[64]. Megkérdezte a testvérét, de ő nem hallotta a lovakat. Ezért úgy értelmezték, hogy ekkor szállt ki belőle – a testvérek kifejezésével – az ijedtség/a félsz/az ördög – a szenvedő alany megfogalmazásában az ördög/szellem/gondolat. Az asszony megnézte az órát: pontosan négy óra volt. Ezután többet nem látta a tisztet. *„Akkó szkepáltam (menekültem) meg, amit csinált a pap, az imádkozott, érted, és te, megszabadultam ettő a szellemtő, vagy gondolat, vagy tudja a Jóisten, mi”*[65].

Az elbeszélésből az derül ki, hogy az asszonyra az emberölés ténye, a halott látványa, a vele való bánásmód és a személyéről és halálának körülményéről szerzett információk voltak nagy hatással. A tisztről az asszony azt hangsúlyozta ki, hogy a kaszárnyától volt (a közeli tordai kaszárnya), nagyon

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

sok kulcs volt nála, a *„szekrét”*[66] irodában dolgozott, nagyon titkos dolgokról tudott. Elszökött külföldre, és elvitte a titkát, ezért halála után faggatták a feleségét, hogy mit tudott róla. A tisztet valószínűleg külföldre szökése miatt vallatták és ölték meg. Vallatáskor kínozták is, ennek látható nyoma volt a tiszt megégetett keze.

Az asszony elbeszélésében érdekes módon a halottnak 'viselkedése' van, ahogy ültetik, olyan, mintha csak egy gyámoltalan beteg lenne; a kezeiről úgy beszélnek, mintha valamit aktívan tenne velük, 'tartja' a kezeit: *„aztán seggreü'tették oda a martra, ott vót egy mélyebb, mélyebbre vót ott mellette, oda leü'tették”; „s úgy állatt a két keze úgy elejtve”; „a kezei úgy meg vótak meredve, úgy tartotta ő ott”*[67].

A megirtózó asszony végignéz egy másik irtózást: azét az emberét, aki önti szembe a halottat vízzel, a félelemtől reszkető kezekkel *(„reszketett a veder a kezin”*[68]*).* Ezt ő jól megfigyelte, és fontos lehetett neki, mert kétszer is említette. A viccelődéstől, úgy tűnik, még jobban kiemelődött a helyzet döbbenetes volta, még jobban elmélyítette a tiszt történetének tragikumát az empátiával szemlélődő asszonyban.

Ez a nem mindennapi esemény minden felfogott részletével beivódott az emlékezetébe, és amikor a román papnak elmesélte, azt a hatást tette a papra, hogy személyesen köze volt a tiszthez, mert érzelmileg olyan nagyon érintette. Holott maga a szembesülés élménye volt ilyen hatással rá, ez a nagyon sűrű élmény.

A halott testhelyezetei (a vízből kidomborodó emberfenék, a lelógó, meredt kéz, a felültetett holttest) jelennek meg az elbeszélésben; az arcról csak azt tudjuk meg, hogy iszap fedi, hiszen hason fekve találtak rá, ezt az iszapot próbálják lemosni a szembeöntött vízzel. Amikor a tisztítás művelete folyik, az asszony figyelme a vedret fogó emberre irányul, akit ugratnak, megfogja a halott, és az az ugratás újra a halott kezére tereli a figyelmet, amit már leírt azelőtt az asszony. Amikor a vizet öntő embert azzal ijesztgetik, hogy vigyázzon, mert megfogja a halott, újra a viselkedő halott képzete jelenik meg, annak az esetleges lehetősége, hogy megmozdul, megfogja a férfit.

A halottról szerzett többi információ forrását nem ismerjük, így például azt sem tudjuk, hogy a sok kulcsról, a külföldre szökésről is pletykából értesült az asszony, mint ahogy a feleség vallatásáról és az egy gyerekről valószínűleg igen.

Az asszony az elbeszélés idejében – és valószínűleg már azelőtt is – úgy értelmezi későbbi nyugtalan állapotát, hogy „megirtózott”. A „meg” igekötő használata ebben a szóban azt jelzi, hogy egy befejezett, hatással rendelkező történésről van szó. Nem egyszerűen „irtózott”, ami egy mulandó állapotot jelölt volna, hanem megirtózott, hasonlóan ahhoz, ahogyan a kisgyerekek „megijednek”. A látott képek beleivódtak emlékezetébe, az érzések a lelkébe, és később is ígézet alatt tartják[69]. A következmény hasonló a gyermek ijedtségéhez: nem tud nyugodni, nem tud aludni, és ezen kívül látja a tisztet. Nem sír éjszaka, mint a gyerekek, de nappal panaszkodik szenvedéséről.

A falubeliek reakciója természetes, azt mondják, ami megszokott ilyen esetben: menjen a román paphoz, csináltasson szolgálatot. Ez egy hitelt érdemlő megoldás magyar ember számára is (de ez nem azt jelenti, hogy felnőtt számára nem öntöttek ónt, arra is van példa).

Az elbeszélés – ha minden apró részletét figyelembe vesszük – nagyon elbizonytalanít. Kezdetben úgy tűnik, hogy ijedtségről van szó, és ebbe a falubeliek képzetei szerint nagyonis belefér az, hogy valaki halottól ijedjen meg. Ha viszont minden éjjel látja, és nem tud miatta aludni, ez már a visszajáró halott képzetére emlékeztet. Igaz, hogy visszajárni nem ismeretlen halottak szoktak. A visszajáró halottól való megszabadulásnak is az az egyik módja, hogy megkérik a román papot, hogy „csináljon szolgálatot". Viszont ha valami eltávozik az emberből, ha megszabadul valamitől, amit szellemnek, ördögnek – töprengés közben „gondolat"-nak is – lehet nevezni, akkor az ember megszállott volt. A végéről nézve az elbeszélés más képzetre utal, mint az elején. Mindez az elbeszélés koherenciájának, a benne használt narratív struktúráknak és hiedelemelemeknek a vizsgálhatósága mellett felveti azt a kérdést, hogy mi köze van az ijedtségnek a szellemek visszajárásához, illetve a megszállottsághoz?

Az elbeszélés – amint a szövegtárban látható – különböző szempontokból elbeszélt részletekből áll össze, koherenciáját maga a kibontakozó történet adja meg, ami előbb a halottról, majd az asszony szenvedéséről, gyógyításáról és megszabadulásáról szól. Ha a történetet be szeretnénk sorolni valamelyik hiedelemtörténet kategóriájába, rögtön kiderülne, hogy a már említett sorrendben három hiedelem 'képe' merül fel: ijedtség, visszajáró halott, megszállottság.

Vizsgáljuk meg az elbeszélő védelmében a három hiedelmet, elsőnek közülük az ijedtséget. A traumatikus élmény hatására beszűkült az asszony percepciója, és a fantáziája csak ezzel a kínzó emlékkel foglalkozott. Ez a kóros rögzültség-állapot vezetett oda, hogy nem tudott aludni, tehát pihenni, lazítani, emiatt másnap rendesen dolgozni sem (az elbeszélésből megtudhatjuk, hogy abban az időben a testvérek még tudtak jól dolgozni, tehát még jóval fiatalabbak voltak).

Érdemes utána a megszállottságról[70] szót keríteni, hiszen ha az ijedtség, a rémület állapota úgy értelmezhető, mint a percepciónak egy nagyon rossz élmény miatti beszűkülése, a megszállottság nagyon hasonló képet mutat, csupán a rossz élményt be kell helyettesíteni egy gonosz szellemmel (vagy az abszolút Gonosszal, a Sátánnal). Az ördög, a Sátán megszállása egy vallásos képzet. Tudjuk, hogy más kultúrákban más szellemek is megszállhatnak embereket. A hasonlóság végülis a megszállott viselkedésében van: a ráció hiányában, az artikulálatlan, általában heves mozgásban, a földön való fetrengésben, a normálisnak ítélttől erősen deviáló beszédben. A megszállott sem érzékeli szabadon a világot és nincsenek rá szabad reakciói: azt teszi, amire a szellem készteti, és azt mondja, amit a szellem 'szól' belőle. Általában a hangja is elváltozik a megszállottnak. Az ijedtség és a megszállottság

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

között tehát hasonlóságot mutat a beszűkült érzékelés – ami vagy egy képre és a hozzá társuló gondolatokra, vagy a benne „lakozó” második személy sugallataira, nézeteire terjed ki.

A visszajáró szellem az általam ismert aranyosszéki elbeszélések szerint a szenvedő ember közvetlen környezetében jelenik meg[71], és abban okoz zavarokat, változásokat, vagy az embert kínozza szavaival és fizikai erőszakkal. Az elbeszélések szerint a halottat az ember látja, hallja, és nem benne, hanem határozottan rajta kívül van. A megszállottsághoz és az ijedtséghez képest ez egy lényeges különbség. Az általam vizsgált fenti történetben a halottat az asszony szintén látta, de csak mint képet, nem mint mozgó, cselekvő lényt. Ez inkább az ijedtség intrapszichés voltához közelíti.

Amikor viszont arról beszélnek, hogy lódobogás hallszott az úton, az egyik testvér azt mondja, hogy *„Neked megjelent!”*, az asszony pedig úgy vélekedik saját élményéről, hogy *„Nem ment a ló, csak én hallattam.*[72] *”* Megjelenni a megszokott elbeszélések szerint a valamiféleképpen túlvilági, tehát egy másik dimenzióban is otthonos lények szoktak (pl. halottak, de az Aranyosszéken jól ismert prikulics is). Az asszony szavait úgy értelmezném, hogy nem rendes lovak mentek az utcán, amit mindenki hallhat, hanem a belőle távozó, csak számára hallható valami ment, amit – tekintve az időpont megegyezését a halál időpontjával – akár a halott lelkének is lehet tekinteni. Legalábbis az elbeszélés finom hálóján belül. Ha az asszony szavai ezt az értelmet takarnák, akkor a megirtózás nem a látvány „felszívódását” (és a vele járó érzelmeket) jelentené a szemlélő emberbe(n), hanem a ’megnyílt’ szemlélő megszállását az ördög által[73]. Ilyenformán a gyógyulás abból állna, hogy a pap és a szenvedő asszony imádságának, a pap miséjének hatására az ördög eltávozik és békén hagyja az asszonyt[74].

A pap tanácsai azonban arról árulkodnak, hogy a gondolatokon való uralkodással, a halott emlékének távoltartásával, imádkozással (és valószínűleg a papba is vetett bizalommal) lehet helyrejönni, ez pedig egybecseng a mentálhigiéniára való törekvéssel. Folytatva az ijedtséggel kapcsolatos értelmezést azt mondhatom, hogy a gyógyulás az egy kép és érzés rabságából való kilépést, a világ tágabb voltának érzékelését, tehát a félelem eltörpítését feltételezi.

Az elbeszélésben felvetődött képzetek valamilyen módon tehát joggal kerülnek helyükre, a helyenként bizonytalan, tapogatózó fogalomhasználat a valóság megragadásának érzékletes kísérlete, amiben az elbeszélők mindenfajta tudása szerepet játszik. Így a legmodernebb felfogás is arról, hogy hogyan történhetett meg ez az asszonnyal, az idegekkel kapcsolatos képzet: *„Má azt mondják, hogy le vót gyengülve biztos az idegem, és azé úgy megirtóztam”*[75].

A halott látványa és a róla hallottak által okozott zavar értelmezése közben születő szöveg részben az ijedtséggel, részben a halott szellemének visszajárásával és részben a megszállottsággal kapcsolatos elbeszéléstípusok tartalmait hordozza. A különböző fogalmak használatának ebben az elbe-

szélésben nem a képzetek világos elhatárolása, hanem a megélt tapasztalat átadása a célja. Be kell látnom, hogy az élmény, amire útközben különböző fogalmakat próbáltak fel, nem veszett kárba.

SZÖVEGTÁR

K.J., 82 éves asszony, Szentmihály (1995)

1. (Mitől bolondul meg valaki?) Aki nem tud parancsolni magának, az idegeinek, és iszik és túl eszik, vagy túlzásba visz ezt azt…

2. (Na, és akkor az ónöntésről nem tetszett hallani?) Hallottam, de… Én ezt se tudom. Nem foglalkoztam, nem kérdeztem, csak mindig tudam, hogy mondtak valamit erről.

K.I., 75 éves asszony, Szentmihály (1993)

Régen mind hittek ilyen babonaságakba. Hogy vannak szellemek, s vannak lüdércek, s ha meghal valaki, akkor a szelleme vagy a lelke hazajár. Egyebet nem tudak. (De miért jár haza a lelke?) – Há én honnan tudjam?! (De nem mondták, hogy mikor miért jön vissza?) – Nem tudom. (Féltek ettől a visszajáró lélektől?) – Persze. Aztán hallotam olyant, hogy csináltattak papnál szógálatat. (Miért?) – Hát azé, mert kínazta az álmával az illetőt, akihez járt haza a szellem. (Hogy?) – Hát én se tudam, fiam, me nem velem történt meg. (S milyen papnál csináltak szolgálatot?) – Román papaknál.

K.I., 83 éves asszony, Szentmihály (1995)

M.Il., 56 éves asszony, Szentmihály (1995)

M.S., 58 éves férfi, Szentmihály (1995)

1. (S az ónöntés, az hogy van?) Az ónöntés az úgy van: egy tálba vizet, s olyan bő rostát, s egy ottót a rostába belé, s azt a tál vizet rea az ollóra tenni. Na, s aztán abba is tesznek szenet! Megolvasztják az ónat, s aztán, mikó meg van olvadva, a kalánnya bétőti oda a rostába, ahogy van az a tál, a vízbe. S aztán, milyen alakba marad az a… Sokszó kigyün akinek a szivire van szállva, kigyün teljesen a szíve. Igazán! Me azt is édesanyám sokat csinálta. (Igen?) Igen biza, sokszó. Sokan gyüttek, hogy csinálja. Aztán háramszó kellett, háramszó ónját öntse. Háram nap. (S aztán azt a vizet itta, akinek az ónt öntötték?) S aztán azt a vizet, igen. Akkó azt onnan kivette, s aztán aztat a vizet itta. (S le is kellett borítani valamivel?) Le, le, le, perszé, bétakarta, hogy a tálat, a rostát így tartotta a feje felett, s akkó egy olyan keszkenyővel, amelyikkel úrvacsorát szokatt venni, ava leterítette. Igen. (Egy fehér keszkenyővel – vagy feketével?) Akkámivel; csak olyan legyen, amivel úrvacsorát vett, má nem számít, hogy milyen. Csak akkó, mikó aztán meg van olvadva az ón, a keszkenőt felemeli, s beléönt, s visszaengedi, s akkó azt leveszi, s kiveszi, hogy milyenre jött ki. Na aztán háramszor kell egymásután. (S azoktól az ijedtségektől mi történt az emberekkel? Szóval, hogy jöttek rá, hogy va-

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

lamitől nagyon meg van ijedve, s hogy ónt kell önteni?) Hát aztán olyankor nagyon ideges, s nagyon fél mindentő. (Igen?) Nagyon fél mindentől. (S úgy felsír álmából is?) Igen. Fel, fel, fel. (…) (S ónöntés közben nem mondott semmit az édesanyja?) Nem. (Vagy csak nem tudja, hogy mit mondott?) Imádkozott! Mikó megkezdte, csak. (Mit imádkozott?) Há, akámilyen imádságat. (Akármilyent?) Akármilyent, persze. Hát az nem számít, csak ima legyen.

2. (A román papról sem? Hogy gyógyított…)

I. Nem, nem hallottam azt. (S ilyen böjtölést, vagy misét…) Nahát azt hallattam, hagy mondták hogy bőtölt – mennyit… –, kilenc keddet vagy kilenc pénteket tartatt, minden, aztán nem tudam tovább, hagy használt vagy nem használt, csak aki akart, mind kilencet tartatt. (Nem is jártak a román paphoz?) Ojjé, mégcsak akkó jártak! Mégcsak akkó jártak má a parasztorvosság vót az orvosság! (S messzire mentek, vagy ide közel valahova?) Hát akkó hallották, hagy a pap foglalkazatt ilyesmive. (Mivel foglalkozott a pap?) Há aztán, hagy imátkozott csak… (De pénzért?) Há persze, persze hogy pénzért. (Sok pénzért?) Azt má nem tudam. J. tudják, má izéve vótak, J.-va, me mikó itten a pajtát építette, ecce hallam, hagy olyan nagy… – dobták ki a fundamentumot –, olyan nagy öröm van, de nagy kacagás; egy olyan cserép porzsalófazékba, de kicsi vót, olyan jó féliteres, csak, s abba vót gyűrű is téve, és pénz. És Jánoska milyen beteg lett! Ez igaz vót. S aztán ők ementek a gerendi román paphaz, s aztán ott csinátattak szolgálatat, de aztán egy éccaka nem pihent a gyermek, csak ugratt fe, s csinálta a figurát! Igen s aztán evitték oda, s… há, hogy mennyibe került, azt hiszem, hagy meg kellett fizetni. Nem én nem kérdeztem, hagy mennyibe került, csak azt mondta Irma: Hálistennek használt, Ilka nén! Most a gyermek csendesen van, s nyugszik. (S aztán az miért volt?) Ő fogta meg leghamarabb azt a pénzt. Azt mondta Irma, hagy ahagy odamentek a román paphaz, rögtön azt kérdezte a román pap, hagy nem kaptak valamit elásva a fődbe, hagy a hagy a gyermek megkapja? S akkó mondja Irma: De kaptunk – azt monja –, né… Na azt mondja: – Elég! – azt mondja –, ez a baj. (De miért volt baj, hogy ő fogta meg a pénzt először?) Aki hamarabb megfogja az beteg lesz.

S. Az átok fogja meg.

I. Igen, valami átokkal vót eltéve. S aztán rászállt a gyermekre. Hát rája kellett rászálljon, me aztán nekem is adtak abbó a pénzbő egyet-kettőt. Én aztán oda is adtam a gyermekeknek, hagy eljátszották. Nem tudom hova lettek. (De csak olyan régi pénzek voltak?) Olyan régi-régi-régi! Itt vót keresztül egy ház ne a jószágan, ahol a J. háza van, még keresztbe vót. Annak oda vót elásva a fundamentumba. Na. De ezt má hallattam, s láttam, hagy pórá vót Jánoska; olyan gyenge vót, olyan gyáva vót, hagy alig… (S ezek a román papok fekete misét is csináltak?) Azt mondják háram szólgálatot csinált. (Igen, de csináltak rossz szándékkal is szolgálatot?)

S. Hát biztos, hogy rontatt is.

I. Má aztán J. a pénzt bé kellett hagy vigye a régészethez. Me megtudták az irodán, s akkó rögtön felszólították, hafgy vigye bé a régészethez, s akkó bévitte oda.

N.I., 48 éves asszony, Szentmihály (1993)
N.P., 82 (83) éves férfi, Szentmihály (1994, 1995)
1. (1994)
(Az ónt kinek öntötte R. néni?)
P. Akik megijettek. Ha megijedté.
I. Imádságot mondatt. Mondtam, hogy tanítson meg, de nem mondta meg soha. Azt mondta, hogy nem mondja meg, me őtet egy öreg ember tanítatta álmába. (Álmába tanította az öregember?) Azt mondta. Há mikor, mikor ő fiatal vót. Azt mondta, azt álmodta egy éjje – me kérdeztem, honnan tanulta meg az önöntést, az anyja se öntött ónat. Azt mondja, hogy álmába egy fehér hajú öregember álmába mondta, hogy hogy öntse az ónat, s milyen imádságot mondjan. De anyósomtó hiába kérdeztem, hogy milyen imádságot mondatt, milyent mond, má nem mondta meg soha. Hanem leült a székre, s kalánnya olvasztatta az ónat, s imádkozatt, s úgy imádkozott, persze a kabát legyen rajta, a kendő, amive járt a templomba. Hányszo öntette ki…
P. Háromszo.
I. Háromszo, és az alatt az idő alatt nem volt szabad, hogy fogyasszon italfélét, csak azt a vizet igya. Abbó az ónas vizbő igyan. (És az mennyi idő?) Háromszó, három nap alatt. Aztán egy liter vízbe öntett, s aztán mennyi vizet fogyasztott, ha megittad máma… (Abból is kellett főzni?) Há mán a nagynak nem. A kicsinek igen. Annak abbó is kellett főzni.
P. Megijedett kutyátó, autótó, valamitő, aztán nem tudatt alunni, s riadt fe éjje. Akkor azt megönti háromszó. De abbó a vizet amelyiket merted ki a kútbó, úgy merd ki, hogy vissza a vederbő ne ömöljen! Se ne igyan abbó a vízbő senki.
I. Én kérdeztem tőle. Azt mondta, hogy ő senkit nem tanít meg. Őneki egy öreg ember tanítatta meg álmába. Azt mondta, hogy nem taníthat meg senkit, má neki az öreg ember mondta álmába, s ő azt nem mondhatja el senkinek. Pedig imádságat, má imádságat imádkozott. S templomi ruha kellett: kendő, kabát.
P. Legtöbbet az én kabátomat használta, amelyikbe jártam a templomba. Akkorát lőttek az ónok…
I. Még Tordáró is jött ki egysze egy asszany. Soha nem felejtem e, éjje hozta ki a gyermeket, me ordított, nem tudott aludni. S eljött, kiöntötte az ónat és másnap is jött, úgyhogy még itt hált Szentmihályt egy asszonyná, ismerősné, hogy a gyermek, a is nem tudom , mitő ijedt meg, de ijedhetnek álmakba is. (De használt?) Használt.

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

2. (1995)

P. R. néni tudott még izét is, ónat vetni. Arra nem tanított meg soha. Egyiket se. (Nem?) Nem. Tudom, hogy imádkozott, avval a kendővel, vagy ruhával, amivel vótál a templomba utojára, azt tegyed a fejedre. Akkor vizet a kútban, kihozott egy jó liter vizet vagy még többet, akkor aztat odatartotta a tálba, s abba úgy beleöntötte az ónat. Akkorát lőtt! Háromszó megcsinálta… (Szitán keresztül öntötte az ónat?) Nem, csak úgy a kanálla, egy olyan evőkanálba megolvadt, s akko nekifogott odatartotta a tálat, s akkó zupp, beleönti a tálba. Aztán van úgy, hogy kijön, hogy mitől ijedett meg. (Egyébre nem szoktak ónat önteni, csak arra, hogy mitől ijedett meg?) Nem. Nem tudok egyébre, csak arra. Arra öntött ónt az asszony. (Meggyógyította?) Meg. Kijött belőle az ijedtség – az emberből.

P.E., 57 éves asszony, Szentmihály (1995)

Sz.L., 12 éves fiú, Szentmihály (1995)

E. A megijedésre pedig ónat szoktak önteni, me azt öntöttek nálunk is E.-nek. (S azt hogy csinálták?) Azt tudod hogy? Megolvasztott egy kanálban egy kicsi ónat a kemencébe, úgy a tűz felett. S akko az illető, aki meg vót ijedve – gyermek vagy felnőtt, akárki vót az –, letakarták egy fehér kendővel. Akkor egy szitát tartottak a feje felé, s abba a szitába beletettek egy kicsi tálat, amibe vót hideg víz. Abba a kicsi tálba. Akkor azt odatartották a feje felé az illetőnek, s ő azta forró, megolvasztott ónot betöltötte abba a hideg vízbe a fején a tálba. S akkor az úgy, ahogy hirtelen a hideg vízbe beleöntötték, kijött egy forma belőle, amiből mondták aztán, hogy attól ijedt meg. Ha szívet mutatatt, akkor azt jelezte, hogy embertől ijedett meg. Ha egyéb valamitől ijedett meg, például egy kutyától, akkor kijőtt egy kutyafej. Nálunk E.-nek, mikor csinált R. néni, akkor a tankoktól ijedt meg. Az utcán jöttek a tankok, és neki a kicsi ágya ott vót az ablak alatt. S olyan erős zúgással mentek éjszaka, s a leánka az álmából felriadt, s megijedt erősen. S akkor mintegyre úgy sírta fel megát, álmába úgy ijedt meg, s kezdte el a sírást. Na, s akkor öntött R. néni úgy ónat és kijött neki egy olyan hosszú cső, mintha egy tank lett vóna, egy olyanforma valami, s egy hosszú cső úgy belőle, ami mutatta a tankot. (S azt látta tényleg?) Igen.

L. Igen, én is láttam, amikor Sz.-nak csináltak. (Az milyen volt?) Hát egy olyan szívféle, úgy-e, mámácskám…

E. Igen, neki egy olyan szív jött kibelőle. Szívforma. (Azt ki csinálta Sz.-nak?)

L. Mama. (Igen, tényleg?) Há, I. nénivel a testvérivel. (Mindegy volt, hogy milyen fehér lepedőt tesznek arra, aki megijedt?)

E. Igen.

L. Szabinak lepedőt tettek.

E. Aztán azt szokás mondani, hogy egy olyan kendő jó, amivel utojára vót valaki templomba a családból. (R. néni is szitával öntötte az ónt? S még kik öntöttek itt a faluba?) Én azt nem tudom. R. néni öntött. (De most nem önt

valaki ónt?) Há most má mióta R. néni meghalt, én nem hallottam senkit. (S R. néni magyarázta ezt keresztanyának, hogy kell ezt csinálni, vagy csak úgy elleste?) Nem, láttam én is, hogy hogy csinálja. (S azt nem mondta, hogy ő kitől tanulta?) Az annyától.

Sz.G., 65 éves asszony, Szentmihály (1995b)
Sz.R., 8O éves asszony, Szentmihály (1995a, b)
Sz.S., 72 éves asszony, Szentmihály (1995a, b)
1. (1995a)

R. Aztán az ónöntés az ijedtségre. Nagyanyám mennyit öntötte a faluba mindenkinek, mikor élt szegény. Csak gyüttek megijedett a gyermek a kutyátó, vagy rászökett a kutya, vagy valami. Akkó vett egy darabacska ónat, aztat megolvasztatta egy kanálba a tűzné, s akko egy olyan kendővel kötötte le a fejét a gyermeknek vagy a nagynak, amelyike a tamplomba vót. Na! S akkó azt a vizet… há, mondjuk, eztet kedden s pénteken szokás csinálni , s aztán ez is sokat ér! S aztán mind abból, más vizet nem adsz hogy igyék a gyermek, csak mind azt a vizet. (S akkor elmúlik tőle?) Igen, elmúlik. Csak mind azt a vizet, tiszta ónos vizet. Az ón leszáll a fenekire s az ott van egy kis salakja, arra kell vigyázni, hogy az ne menjen belé a pohárba, má látja a gyermek s a nagy is, s nem issza meg. De a tetejire aztán egy liter vízbe beletőtöd ezt a kalán hogyhíjákat. (S a vizet hogy hozzák?) A kútbó, akármilyen vízbő! (S mindegy, hogy ki csinálja eztet?) Ezt akárki csinálhatta. Akárki csinálhatta. (S a nagymamája kitől tanulta?) Nagymamám is azt mondta, hogy az öreg mámijától tanulta. (S még valamit csinálta mámija?) Erre az egyre emlékszek csak. Egyébre nem emlékszek, hogy csinált.

2. (1995a)

R. (S a román pap hogy gyógyít, arról mit mondanak?) A román pap? Megmondom azt is neked. Hát ő imátkozik, ő tart szluzsbát. Itt megöltek egy – a tüzoltókná – tisztet. Szóval elveszett egy tiszt. Hát csak azt akarom mondani, hogy G., a miénk, úgy megírtózott tőle, hogy minden áldatt éccaka látta ezt az embert, mikor kihúzták a vízből. Ő ott vót, hát nézték, hát bámultak rajta. És ő ezért minden éccaka látta. És nem tudatt nyugunni, nem tudatt aludni. S akkó azt mondták nekie, nenjen el egy román paphaz. E is ment ide, R. paphaz, amelyik vót ezelőtt, amelyik most van. Emondta nekie, hogy mit pacált /hogy járt/, s aztán rátett egy… letérdepeltette, s rátette fejire a kezit, s azt mondta, hogy még menjen el ecce. Aztán még ecce ement, s azt monta, hogy ha még látni találja, menjen vissza mág ecce. De G. többet nem látta, hanem azon a héten, egy éccaka aluttunk, aluttunk jól, akkó tudtunk dógozni, nem vótunk ilyen gyávák mind most, aluttunk jól, felébreszt engem, s azt mondja: –Te R., te hallottad, hogy mennyi ló ment itt – azt mondja –, kocogós trappba mentek az út közepin a lovak?! Mondtam: – Én nem hallottam semmit. – Hát – azt mondja –, akkó én erre ébredtem fe, kocogós trappba mentek valami lovak. Akkó szállatt ki belőle az ijedtség,

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

amive ő meg vót ijedve, szóval meg vót írtózva, hogy látta. (Úgy álmában?) Ha aztán álmába látta, má ez émedten vót, má azt mondja aludt, aztán má a lovak nem mentek, me én ha nem hallattam, akkó nem mentek. Hanem körülbelő, hogy arról neki úgy jött.

S. Imádkozott, és akkó szállat ki belőle az ördög.

R. Az ijedtség. (Akkor a pap a kezével gyógyította meg?) A pap a kezit rátette a fejire, csak annyi vót az egész. Letérdepeltette, rátette a kezit, s azt mondta keljen fel. (Ilyen papról hallottak, aki úgy előre meg tudta mondani, hogy mi baja van az embernek? Ahogy belép hozzá, úgy ránéz és látja, ilyenről nem?)

S. Hát ameddig nem mondtad el neki, előre honnan? Én ilyent nem hallottam.

3. (1995b)

R. Akkó ment ki belőle a félsz.

G. Az ördög. Má azt mondják, hogy le vót gyengülve biztos az idegem, és azé úgy megírtóztam. S aztán ementem a román paphoz, s mondtam neki, hogy csináljan… S azt mondja, hogy vót nekem valami közem a tiszthez? Há mondom nekem nem vót, mondom, semmi bajam nem vót. (Kivel?) Há evve a tisztel! Hogy belé… hogy megölték. Aztat valhol faggaták, me onnan vót az izétől…

R. A tüzoltóktól.

G. Nem tüzoltóktól vót, dehogyis a tüzoltóktól vót, a kaszárnyátó vót, innet né. Olyan szekrét /titok/, abba a szekrét irodába dolgozatt, ahol elárulnak valakit. vagy valamit, mit tudam én, hogy mondják annak. Na, nála sok, nem tudam hány kócs vót, ő nagyon szekret dokgokró tudatt, ez a tiszt, s őt efogták és faggatták, hogy mondja meg mit..

R. Kínazták.

G. Elégették a kezit, s reggel hajnalba, négy óra vót, négy órán vót megállva az órája, és hasra fektették az Aranyas partjára, szóva nem a partjára, hanem a vízbe. Há nagy vót a víz, és elment két asszan az izébe, a kertbe dógozni, hogy valami lóherét, nem tidom mit vetettek az emberrel hárman. S az embert elérte a pisilés. Aztán hogy vegye ki az övét, elment oda ott vót egy nagy fizfa, ott ugye van több is az Aranyas szélin, s elment oda, látja, hogy valami a vízben mind úgy csinál. A köpenyinek vót a kabátja me má késő ősz vót, vagy tavasz vót? Tavasz vót. S mind így né, így csinált. S viszszament az ebmer, gondolja magába, mégis ő nem vót megizélve…

R. Igen, de mikó má lehajolt, akkó…

G. Mikó má ment vissza másadszor, a vízhnek a habja má le vót menve, úgy apadatt e' a víz, mintha a Jóisten úgy adta vóna, hogy apadjan a víz. S akkó má látta, hogy gömbölyödik ki a fenék, egy emberfenék onnan a vízbő.

R. Ruhástó.

G. Igen, ruhástó. Azt mondja, kiát ezeknek: – B.! B. te, gyere ide! – azt mondja. S akkó ő vett egy pácát, me annyira vót a partó csak, mind a te lá-

bad. Azt mondja, ott mind piszkálja: – Te ez egy ember, egy tiszt – azt mondja –, ez egy katona. Te, ez az – azt mondja –, B.. Na, akkó rögtön kiátattak me ott vót a szantinela /őr/, a tüzöltóságnál, s azt mondja: – D., aicea este un militar. /D., itt egy katona van./ Na az megmondta hirtelen valakinek, s aztán rögtön jöttek aztán. Aztán kivették onnan, jött a komiszió, kivették, s úgy rátették a tárgára, s úgy állat a két keze úgy elejtve, s azt mondták, hogy ez most regge vót csinálva. Most regge! Há mondom annyira megirtóztam. (Látta?)

Láttam. Aztán segreütették oda a martra, ott vót egy mélyebb, mélyebbre vót ott mellette, oda leütették, s ott mind öntette szembe egy ember hideg vízzet, hogy menjen le a sár a képirő. Annak úgy reszketett a keze, úgy kacagták a többi ember: – Ai grijă tu, te prinde! /Vigyáz te, elkap!/ – azt mondják. Ne dobjad te a vizet! De hülyéskedtek. (A halottnak öntötte?) A halottnak, hogy menjen le az iszap az arcáról.

R. Az arcára, hogy lássák az arcát.

G. De ő… a kezei úgy meg vótak meredve, úgy tartotta, ő ott, s akkó az ember mind reszketett a veder a kezin, ahogy mind merített az Aranyasbó, hogy öntötte szembe, hogy lássák. Na és akkó aztán ugye mind faggaták a feleségit is, má azt modták, hogy eszökött külföldre, s evitte a tudományát, amit tudatt ő, az ő szekretjét… Nem tudományát, az ő titkát. Igen. S aztán mind jártak rá az asszanyra. Az asszany szegén nem tudatt semmit. Azt mojdta, hogy ő megesküszik a Jóistenre, hogy ő nem tud semmit az uráró. S egy gyermeke vót. S aztán úgy megkapták, s aztán evitték haza, mit tudom én hova, ahova való vót ő. Csak aztán elmentem a paphoz, s csinált márom szógálatat, s azt mondta, hogy imádkozzak itthon, s ne mind gondoljak rája. Azután egy hajnalba, egy olan négy órakó, me aztat megnáztem, hogy hány óra vót, négy óra vót, s hallatam egy nagy lódobogást, egy papkó, úgy ahogy van a patkó a lónak úgy ment, fefelé,hogy kalugba ment egy ló. Én hallottam, arra ébredtem fe, hogy menyen egy ló. S mondtam nekie: – R., alszal – mondom –, alszal? Te – mondom –, hallatad, hogy ment egy ló felfelé – mondom –, kalugba ment!

R. Nem hallattam semmit se.

G. Én hallattam. Nem ment a ló, csak én hallatam.

R. Neked megjelent!

G. Akkó szkepáltam /menekültem/ meg, amit csinált a pap, az imádkozott, érted, és te, megszabadultam ettő a szellemtő, vagy gondolat, vagy tudja a Jóisten, mi. Erre én mérget veszek, ez így vót, és igaz. Nemhogy nincsen Isten és nincsen ez, vagy az, hagy van biza.

P.I. 68 éves asszony, Várfalva *(1992),* Kali Kingával közös terepmunka

1. Megesett J. nénéddel, goromba volt a nagyannyával, meghalt; há egyszer jő J., mondja: – Édesanyám, én nem tudak nyugunni, mámi minden éjje jön haza, azt mondja, és mindenbe dugja belé a kezit, és mindent követelő-

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

dzik, és fenyeget, és én úgy félek, hogy má nem nem is merek este lefeküdni. Ha kimegyek a kertbe, akkor is látam, akkor is – azt mondja – mind üldöz.

Má én is hallottam, hogy mikó effélék történnek, sütnek olyan kis cipókákat, s az ablakon kiadják a gyermekeknek, hogy ne köszönjék meg. S akkor többet nem fogja látni az illető a halottat. Megcsináltam én is. Itt vót egy csumó gyermek az utcán, kiraktam nekik a cipókat. Megsütöttem, én magam. Na, egy pár hétig nem mond semmit J., hogy mámit látta. Eltelik vagy három hét, jön megint: – Édesanyám – azt mondja – meg kell szívből bolonduljak, nézze meg , mámi megint az éjje itthon vót, sütöttem egy tortát, egy olyan darázsfészektortát – azt monja – , hogy húztam bé a krémmel, s mámi így kapatt belé né a krémbe. S verte le az asztalról. S akko – azt mondja – fenyegetett engemet, s meg akart fogni. – S mit tudjak csinálni veled, te J., mondam, hát imádkozzál. – Édesanyám, én hiába imádkozok, mert akármerre megyek, látom mámit. Na, mit csináljunk. Mind gondolkodunk. Van itt a szomszédba V. néni, … bátynak az anyja, román asszony, mondam nekie… beszélünk, ülünk az utcaajtóba, beszéljük ott, hogy né, mi van. S azt mondja nekem, hogy: – Te, hónap – vagyis vasárnap – gyü a román pap ide templomozni, kéne beszélni vele. – Há – mondom – V. néni, nem tudok románul, én nem tudom megmagyarázni neki. J.-nak nem akaram mondani, mer ő akko ideges is, vót neki egy kis elmezavarja, nem lehet mindig akámit diskurálni vele. Amíg mi ott V. nénnel diskurálunk, a pap gyön le az uccán. Jön Csegezbő. Odajön s köszön V. néninek románul, nekem is köszön. Na, V. nén azt mondja neki, hogy na, domnul parintyé /atya/, azt mondja, éppen most emlegettük, azt mondja. Né, ennek az asszannak van egy léánya, s emondta neki na, hogy mi van, hogy van. S azt mondja akkor a pap, hogy – értettem, mit mondatt – hogy mondjam meg J., hogy ő vasárnap gyü a templomba templomozni, s menjen oda, s ő csinál neki szógálatat. – Há – mondom –, a nem menyen, me né, szakácsné az internátba /bentlakás/, s ke főzze az ebédet, s az nem menyen. S az ideges, s az még nem tudom, mit fog csinálni, ha én megmondam neki. Azt mondja a pap, hogy akkor kerítsek el egy blúzát, vagy egy olyan ruhadarabot, amit közel a testin visel, s vigyem le Sínfalvára. S süttessek egy pereszkurát. V. nén megsütette, meg is csinálta. (Olyan fonott kalács? – K. K.) Olyan – itt van két kicsi cipó, itt megint, úgy amíg lesz rajta hét. Hét olyan kis cipó egybe van sütve. Na, azt mondja, hogy süttessek egy olyant, vigyek két és fél deci bort, amibe ne legyen cukor. S a blúzat vigyem le Sinfalvára hozzája. S ő megcsinálja a szógálatat ott Sinfalván. (S miért a román paphoz kellett menni? – K. K.) Hát ezek itt azt mondják, a románok, hogy a papok imádkoznak, szóval meg tudják térítni, ha valami van.

Na úgy is csináltam, nem mondtam meg J.-nak, hallgattam. Elvittem le, csinált három szógálatat a pap. S na, váram, hogy lássuk, mit mond J., hogy látja még mámit? Eljön ide azután, s azt mondja, hogy… s igen, fizettem a papnak, nem tudom mennyi pénzt adtam. Kérdem J.-tó, hogy te, J., há mostanábo látod mámit? Azt mondja, nem látom. Nem tudom, azt mondja,

elmaradt, azt mondja. Most, azt mondja, nem gyün haza. Eltelik egy hét, megint kérdem: – J., hát mostanábo látod mámit? S azt mondja, hogy nem látam. S azóta nem mondta. Na most megint a héten itt vót, s azt mondja hogy képzelje el, a héten megint hazagyütt mámi. Megint, azt mondja, hazagyütt, s kért enni. Na, mondam, ha kért enni, akkó adjá, mondam, vagy gyermeknek, olyan kicsinek, mondam, hogy egyék, vagy pediglen imádkozzá, fiam. Imádkozni kell. (S miért a gyermeknek kellett adni? – K. K.) Azak, azt mondják, hogy éhes a halott. S ad a gyermeknek, aki nem tudja megköszönni, akkó az annyit tesz, mintha a halottnak adtam vóna.

2. (Cseberbenézés) V. nén csinálta meg. Ellopták a pénzit annak a J. N. anyjának. Elveszett a pénze. Vasárnap, mikó harangoztak a templomba, a cseberbe vizet öntöttek. Körbeállták a gyermekek, letakarták õket. V. nén imádkozatt. Hát egyszer csak kiáltják a gyermekek … /Sajnos a szövegnek csak töredékei maradtak meg./ De aztán betiltatták V. nént, az őrmester. Azt mondták, hogy ha még egyszer effélét mer csinálni, elvisszük a miliciára, megverjük. Ez a Cseucsessku időbe vót.

F.M., 73 éves férfi, Várfalva (1992), Kali Kingával közös terepmunka

1. (Hótkoras) Tizenkétszer érte el a frász: csavarta az ajakát, s a száján együtt a hab. Megijedt. – Menjetek el a járai román paphoz, s csináltassatok szolgálatat. Mikor a harmadik szolgálatot csinálta a pap a templomba, egyszer csak a gyermek gyomra – mintha kifutott volna belőle minden. Édesanyám szégyellte, hogy a gyermek mit csinált. Azt mondta a pap, hogy ne búsúljon, néni drága, me most ment el tőle a rossz. Na, s ez megtörtént, de nem tudták, hogy a gyermek mitől ijedett meg. S édesanyám aztán nekifogatt, s összegyütettek kilenc kicsi liánt. S egy cseberbe tettek vizet, s a leánkákat bétakarták. S az ónat melegítették meg – egy nem tudom milyen edénybe – a kemencébe. S ahogy beletõtették az izét abba a vízbe, a vízbe tettek gyűrűt, még nem tudam, miket raktak belé, sót, fokhagymát, mit tudom én miket raktak belé. S akko aztat beléöntették, az ónat, s ahogy beléöntették az ónat, kiömlett egy ember alak, látszatt a szivar a kezibe. Igen biza. Ettől ijedett meg a gyermek, ettő a fénytő.

Többet soha e nem érte. Aztán élt a gyermek egészen húsz éves koráig. Húsz éves korába pedig, éppen miko a reguták mentek sorozni, ő akko a korházba vót. Ő azelőtt való héten megivutt háram csupor hideg vizet, s rá egy hétre meg vót halva.

2. Édesanyám soknak öntett ónat. Így akinek valami történt a gyermekive. Az ahogy beléöntette a vízbe, úgy ömlett ki, amitő megijett a gyermek.

3. (Visszajáró szellem) Megy haza, s fogja meg az anyja torkát, s szorítja meg. Az apja nyakát el akarja vágni késsel. Nem tudtak pihenni. Elmentek a román paphaz, csináltattak szógálatat.

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

A. K., 84 éves asszony, Szentmihály (1997, szeptember)

Az ónöntésrő', há mondom, a rostába – van, aki másképp is öntötte, de édesanyámtól így tanultam, hogy van az a… cigányok hordozzák, ilyen… bőr van kijuggatva, bőrrostával; azt mondták, hogy avval lehet, nem drótrostával, és egy ollót teszek beléje, kenyeret és sót. S akkor egy tálba vizet, s mikor az ón megol – amíg olvad az ón, addig vagy egy-két imádságat elmondok, s akkó meg van az ón olvadva, akkor az illetőt egy kicsi székre ültetem, má magosra ugyé nem tudam felemelni, és a keszkenyővel letakaram a szemit, olyan – azt mondták, hogy amelyikke úrvacsorát vett az ember, ava… ava letakartam a szemit, mikómá meg vót olvadva az ón. S akkor egyik fogta… kellett segítség akkó mindig – egyik fogta a rostát, én akkó vittem a tálat, s beléöntettem az ónat, a vízbe. S akkor azon … kiformálódatt; sokszor aztán, aki meg vót ijedve, a szív öntődett ki, teljesen a szív, és olyan szúrós ágak vótak körülötte. Amelyik megijedt, mondam, J.-nak mutatta a farkast, pontosan, azé má pontosan úgy együtt véle szembe; itt K. pediglen, ez a sarkan lakik, itt az is megijedt, má kellett operálják. Aztán látszatt, hogy egy nagy sima asztal vót, s ő így állatt ott, hogy… szóval attól ijedt meg. Az unokája pedig látszatt, hogy elesett, s akutya futatt rája. Így, ónból, így kijön. Én a vízbe aztán megcsináltam szenes víznek, s abbó kellett hogy igyék, s három keresztet csináltam a homlokára s a két tenyeribe is mind háram keresztet, és az ónt aztán a feje alá tette. Háromszó kellett ónat önteni, de jó vót, ha közbe nem éppen minden nap, vaj egy nap megszakítással. Na, így öntettem, mondam, a régiek így csinálták, de hallattam most, csinálták modernebben is, úgy is jó vót /nevet/… (Hova öntötték a vizet?) A vizet? Hát azt vagy macskának, vagy az ajtó sarkára, de abból adtam, hogy vitt haza is egy üvegbe, hogy ivutt otthon is. (Nem főztek azzal neki?) Nem. Csak abból ivott. (Szenes vizet hogy csináltak?) Szenes vizet is… letérdeltem, s imát mondtam. (De milyen imát?) Há Miatyánkat, Hiszekegyet, s azakat… (Az ónöntésnél is ezeket mondta?) Az ónöntésnél is csak aztat. (Nem kellet katolikus imát mondani?) Há, még vót, amikó mondtam Üdvözlégy Máriát is, de azt ritkábban… (S letérdelve?) Letérdelve. (S mibe tette a vizet? Hogy csinálta a szenes vizet?) A szenes vizet? Hát abba a tálba, amibe beléöntöttem az ónat, abba csináltam a szenes vizet. Abbó öntöttem üvegbe, hogy abból ivutt, s abbó csináltam keresztet a homlokára s a tenyeribe, s a többit kiöntettem, amit… nem kellett. (És addig itt volt az is, aki megijedt?) Há perszé, hogy itt volt. (S még jött valaki vele, vagy csak egyedül szokott jönni?) Há, vót, amikó egyedül jött, má akkó többen vótunk, mindig vót házi, aki tartsa addig a rostát. (S jöttek felnőttek is, nem csak gyermekek?) Nem csak gyermekek, voltak felnőttek is. (S csak ijedtségre csinálta az ónöntést?) Csak az ijedtségre, az ijedtségre. Csak arra használt. (Miről vették észre, hogy meg van ijedve?) Hát – ugye, rosszul aludt, s… szóval ő érezte, az illető; jött, hogy né, ő úgy gondolja, hogy meg van ijedve, és hogy öntsem ónját. Aztán édesanyámhaz is úgy jártak, má régebb azé inkább jártak, most má nem annyira, má most má az orvoshaz mennek, de régen édesanyámhaz sokan jöttek.

B. A., 90 éves asszony, Szentmihály (1997, augusztus)

(Ha megijedt a gyermek, akkor mit csináltak vele?) Mikó megijedt? Akkor csinálták az ónat. … ónat önteni. Hogy azak aztán … K. M.-nak az anyja vót, … nén'… na, még melyik vót? Belétették egy kanálba, egy evőkanálba aztat az óndarabat, s akkó rátartatta a kicsi lángra. S ahogy a kanál megmelegedett, akkó má kezdett olvadni az ón. S mikó má jó meleg vót az ón, akkó van egy rosta… de inkább szität vettünk elé, s abba tettünk egy kicsi tálba tejet, vizet, s egy falat kenyeret, s egy ekkorácska kis sót. Akkó vót olyan darabas só is. És aztán abba a vízbe… de azt nem tudam, hogy mit mondatt az az asszon, amikó beléöntette. Édesanyám se tudta. Mondta, né, hogy… /mormog/ mit ke mondani, s akkó beléöntette a vízbe, és, ha nagybeteg vót, olyan szépen kijött az az ón, hogy ide ekkorácska koporsófedél jött ki belőle! Na, … má vót is olyan gyermek, hogy kijött a koporsó, s meg is halt a gyermek. Aztán vótak olyanak, hogy megijedett egy kakastó, vagy megijedett egy kutyátó, vaj egy olyasmitő, vagy egy marhátó, s annak aztán mind széjjerepült a vízbe az az ón. De most nem csinálják ezeket.

HELYNÉVMUTATÓ

Csegez – Pietroasa (Kolozs megye)
Jára – Járavize, Iara (Kolozs megye)
Sinfalva – Cornești (Kolozs megye)
Szentmihály – Aranyosszentmihály, Mihai Viteazu (Kolozs megye)
Torda – Turda (Kolozs megye)
Várfalva – Moldovenești (Kolozs megye)

IRODALOM

ANTALL József – BUZINKAI Géza (szerk.)
1979 Népi gyógyítás Magyarországon. Communicationes de historia artis medicinae, Ethnomedicine in Hungary. Supplimentum 11–12. Budapest
BIBÓ István, dr.
1989 A számok jelentése és a gondolkodás alapformáinak története. Budapest
BIEDERMANN, Hans
1989 A mágikus művészetek zseblexikona. Budapest
CANDREA, I.-Aurel
1999 (1944) Folclorul medical român comparat. Privire generală. Medicina magică. Iași.
CULIANU, Ioan Petru
1998 Experiențe ale extazului. Extaz, ascensiune și povestire vizionară din elenism pînă în Evul Mediu. București.
DIÓSZEGI Vilmos
1952 Hiedelem, gyógyítás. VII. Kézirat.

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

DÖMÖTÖR Tekla
1981 A magyar nép hiedelemvilága. Budapest
ERDÉLYI Zsuzsanna
1976 Hegyet hágék, lőtőt lépék. Archaikus népi imádságok. Budapest
EVSEEV, Ivan
1997 Dicționar de magie, demonologie și mitologie românească. Timișoara
FRANK Tibor – HOPPÁL Mihály (szerk.)
1980 Hiedelemrendszer és társadalmi tudat. I–II. Budapest
HOPPÁL Mihály
1990 Népi gyógyítás. In: Magyar Néprajz VII. Budapest. 693–725.
HÁRDI István, dr.
1987 Pszichológia a betegágynál. Budapest
IPOLYI Arnold
1929 Magyar Mythológia. I–II. Budapest
JAHODA, Gustav
1975 A babona lélektana. Budapest
KISS Lajos
/é.n./ A szegény asszony élete. Budapest
KOMÁROMI Tünde
1996 A gyógyító román pap. Néprajzi Látóhatár. V. 1–2. 87–98.
1997 Igézés az aranyosszéki Szentmihályon. In: ACTA. A Csíki Székely Múzeum és a Székely Nemzeti Múzeum Évkönyve. T3 Kiadó. Sepsiszentgyörgy. 217–228.
LOSONCZI Ágnes
1989 Ártó-védő társadalom. Budapest
MUȘLEA, Ion – BÎRLEA, Ovidiu (ed.)
1970 Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarele lui B. P. Hașdeu. București.
OLÁH Andor
1986 „Újhold, új király!" A magyar népi orvoslás életrajza. Budapest
PÁPAI PÁRIZ Ferenc
1747 Pax corporis. Kolozsvár.
PAVELESCU, Gheorghe
1998 Magia la români. Studii și cercetări despre magie, descântece și mană. București
PURDELA SITARU, Maria
1999 Etnomedicina lingvistică. Timișoara
RÓHEIM Géza
1915 Adalékok a finnugorság varázserő-fogalmához. Etnographia. XXVI. 225-278.
SZENDREY Ákos
1950 Néphit és népszokás. Kézirat.
VAJKAI Aurél
1948 A magyar népi orvoslás kutatása. In: A magyar népkutatás kézikönyve. Budapest
VASAS Samu
1985 Népi gyógyászat. Bukarest

JEGYZETEK

[1] Lásd: Komáromi 1996.
[2] A szakdolgozatomnak az ígézésről szóló részét lásd: Komáromi 1998.
[3] Vö. K.J.: Szövegtár.
[4] Ha nem ragaszkodom ahhoz, hogy az önöntést végző asszonynak kiterjedt páciens-hálózata kell, hogy legyen, akkor P.E. is öntőasszonynak tekinthető. 1997-ben tudtam meg A.K.-tól, hogy ő is önt ónt a hozzáfordulóknak, akik elsősorban a szomszédságból valók. Tehát van élő öntőasszony is.
[5] A vízbe is tehetnek tejet, kenyeret, sót, vö. B.A.: Szövegtár.
[6] Valószínűleg ismeretlen, mit mond, miután senkit sem tanított meg rá.
[7] N.P.: Szövegtár.
[8] A.K. az ólmos vízből szenes vizet csinál, lásd A.K.: Szövegtár.
[9] N.P./1.: Szövegtár.
[10] Vö. N.I.: Szövegtár.
[11] Oláh 1986. 135.
[12] Oláh 1986. 136.
[13] Oláh 1986. 137.
[14] Vajkai 1948. 25.
[15] Vö. még Oláh 1986. 136.
[16] Oláh 1986. 137.
[17] Vasas 1985. 72.
[18] Ijedtség megnevezéseként lásd pl: Oláh 1986. 137. A 'nagy ijedtség', 'rémület' jelentésű magyar 'frász' szó a román nyelvbe is átkerült (fras, frasu), és ezen a jelentésen kívül 'ördög' (diavol) jelentéssel is használják: Purdela Sitaru 1999. 107. Az epilepszia népi megnevezéseként lásd: Muşlea-Bîrlea 1970. 499.
[19] Ipolyi Ipolyi 1929. 97.
[20] A tüneteket megszállottságként is lehet értelmezni, legalábbis ma már így látom.
[21] 'Epilepszia' címszó alatt a Muşlea-Bîrlea-féle tipológiában megszállottságként felfogható betegségeket találunk, ezeket elsősorban az emberbe bebúvó ördög, a tisztátalan szellemek vagy a félelem és ijedtség okozzák. Főleg gyermekbetegség, elnevezései közt szerepel a 'frász' (fras), 'a rossz betegség' (boala rea), 'roham' (apucat, apucatura). A legfélelmetesebb betegségnek tekintik, ugyanakkor tisztátalan, ördögi betegségnek: Muşlea-Bîrlea 1970. 499.
[22] Oláh 1986. 137.
[23] Dömötör 1981. 139.
[24] Szendrey Ákos (1950. 441) is gyűjtött Heves megyében olyan adatot, amely szerint az ijedt gyermeket szárított csikólép porrá tört formában való megetetésével gyógyították.
[25] Vasas 1985. 72-74.
[26] Szentmihályon is használatos a hirtelen ijedtség csillapítására.
[27] Szendrey Ákos: Néphit és szokásgyűjtés. Kézirat. 1950.
[28] Kiss Lajos: A szegény asszony élete. Atheneum, é.n.
[29] Szendrey 1950. 398.
[30] Kiss é.n. 355.
[31] Kiss é.n. 355.
[32] Hasonló dolog történik, ha például egy emlékezetkiesés, amit autóbalaset következtében szenved valaki, egy újabb megrázó élmény nyomán meggyógyul. A sérült

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

személy visszatér eredeti állapotába. Ez persze csupán sematikus párhuzama a folyamatnak.
[33] A téma román irodalmában az ijedtségnek ónöntéssel való gyógyítására egyetlen adatot találtam: Pavelescu 1998. 82.
[34] Vö. ólomöntés mint vőlegényjósló eljárás. A román folklorisztikában is előfordul az ólomöntés mint jövőjósló eljárás lányok esetében: Evseev 1997. 377.
[35] F.M./1.: Szövegtár.
[36] Vö. Biedermann 1989. 289.
[37] Vö. Biedermann 1989. 267.
[38] Magyarországon közismert változat a viaszöntés.
[39] Oláh 1986. 137.
[40] F.M./3.: Szövegtár.
[41] Vö. F.M./1: Szövegtár.
[42] Szendrey 1950. 7.
[43] Pl. „Az ijedtség ellen szenes vizet csinálnak”: Szendrey 1950, 539.
[44] Lásd pl. A.K.: Szövegtár.
[45] Diószegi Vilmos: Hiedelmek, gyógyítás. VII. Kézirat 1952.
[46] Diószegi 1952. 4.
[47] Kezdetlen vízről a román népi gyógyászatban: Candrea 1999. 380.
[48] Diószegi 1953. 130.
[49] Róheim 1920.
[50] Róheim 1920. 12.
[51] Róheim 1920. 9.
[52] Róheim 1920. 8.
[53] Szendrey Ákos (1986. 298.) szerint az *ónöntés* Európa-szerte elterjedt eljárás. A megnevezés nem az *ón*t, hanem az *ólmot* takarja, amelynek a Szaturnusz bolygóval való összefüggésére ő is kitér.
[54] (humor=nedv) A humorális patológia a XVII. század európai orvostudományában uralkodó szemlélet volt. Alapelve, hogy a betegségeket a nedvek megromlása okozza (lásd Oláh 1986. 48.).
[55] Pápai 1747. 394.
[56] A panáceatan feltételez olyan csodaszereket, amelyek minden betegség meggyógyítására jók. Ilyen pl. a néphit szerint az ezerjófű. E tan összhangban van az alkímia azon elképzelésével, miszerint a Bölcsek köve vagy a Nagy elixír stb. minden betegséget meggyógyít. A panáceatan össze is olvadt az alkímiával, s a XVII.-ig érvényben volt. A XX. század második felének farmakológiai kutatásai panácea jellegű gyógyszerek felfedezését eredményezték: antibiotikumok, vitaminok stb.: Oláh 1986. 159.
[57] Vö. Jung 1994. 68.
[58] Hoppál 1990. 710.
[59] Hoppál 1990. 710.
[60] Erdélyi 1976. 140-141.
[61] Erdélyi 1976. 97.
[62] Erdélyi 1976. 139.
[63] Vö. Kunt 1992.
[64] Sz.R., Sz.G., Sz.S./2: Szövegtár.
[65] Sz.R., Sz.G., Sz.S./3: Szövegtár.
[66] Vö. román ’secret’: titok.
[67] Sz.R., Sz.G., Sz.S./3: Szövegtár.

[68] Sz.R., Sz.G., Sz.S./3: Szövegtár.
[69] Ahogyan az igézetkor egy másik ember uralja az áldozatot, itt egy élmény tülti el, és uralkodik felette.
[70] A megszállottságról lásd pl. Culianu 1998. 25–27.
[71] Vö. F.M./3 és P.I./1.: Szövegtár.
[72] Sz.R., Sz.G., Sz.S./3: Szövegtár.
[73] Vö. a „rossz", az „ördög" (az elbeszélők kifejezéseivel). Ijedtség, rémület esetén az ördög általi megszállásról lásd: Muşlea-Bîrlea 1970. 499.
[74] Az ortodox papok exorcista(ördög- és démonűző) rítusairól lásd pl. Evseev 1997. 131. Ugyanő említi a ráolvasásokat, mint a gonosz démonok és az ördög kiűzésének népi eszközeit.
[75] Sz.R., Sz.G., Sz.S./3: Szövegtár.

© www.kjnt.ro/szovegtar